

Filosofia ja käytännöllinen lääketiede

Tulen maallikkona tähän piiriin, jonka olen jo kauan kokenut itselleni läheiseksi. Ystävystyin Viktor von Weizsäckerin kanssa jo kolmekymmentäluvulla ja olen tutustunut Heidelbergissa moniin hänen kollegoihinsa ja oppilaisiinsa. Mutta aina ei naapuruus valitettavasti ole toiveiden mukaista. Rohkenen muistuttaa Sokrateesta, joka oli kutsuttu suuren tragediakirjailijan Agathonin kunniaksi järjestettyihin juhliin.¹ Sokrates istuu näissä pidoissa Agathonin ja kuuluisan komediakirjailijan Aristofaneen väliin ja sanoo: "Olisipa erinomaista, jos viisautta virtaisi kuten vesi villalankaa pitkin ruukusta toiseen, silloin voisin oppia molemmilta vieruskumppaneiltani paljon."² Koska asia ei valitettavasti kuitenkaan ole näin, kuten Sokrates edellä totesi, olen täällä ystävyyssuhteistani huolimatta hiukan pulassa. Jo tapahtumamme ilmoitettu otsikko sai minut hämilleni.

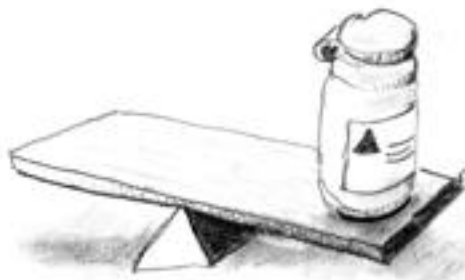
Mitä tarkoittaa ensinnäkin jo pelkästään "filosofinen"? Olen pohtinut tätä kysymystä yhä uudelleen löytääkseni siihen uskottavan vastauksen. Kuinka minun pitäisi ymmärtää tehtäväni täällä? Ilmeisesti filosofian olemukseen kuuluu – toisin kuin tieteiden – asettaa kysymyksiä, joista ei pääse eroon, vaikka ei tietäisi kuinka niihin koskaan osaisi vastata. Tässä mielessä kysymys, mitä on filosofinen, on itse filosofinen kysymys, johon ei ole olemassa vastausta. Joka tapauksessa tällaisten kysymysten esittäminen on ihmisen luontainen taipumus eikä ammatillinen taito. Niinpä pyydänkin, ettette pitäisi minua asiantuntijana, jolla on vastaus kysymyksiin, vaan yhtenä pohtijana muiden joukossa.

Epäilemättä on olemassa tie, jolla me kaikki kohtaamme toisemme myös tieteen aikakaudella. Tarkoitanki kieltä, keskustelua, jota me kaikki yhdessä käymme. Kieli on kokemuksen ja viisauden kerrostuma, joka puhuu meille jo yksittäisissä sanoissa. Tällaisista pohdinnoista lähtemällä haluaisin kantaa korteni kekoon ja keskustella aiheestamme kyselemällä sanojen perään.

Tapahtumamme otsikon toisessa osassa "lääketieteellinen käytäntö" oli minulle yhtä lailla kyllin aihetta mietittäväksi. Usein sanotaan "yleislääketieteen" olevan sydämelämme siksi, että se on saanut erikoistumisen aikakaudella aivan erityisen merkityksen. Samoin ei ole epäilystäkään, etteikö kliininen lääketiede, jolle modernin lääketieteen tutkimus suurelta osin rakentuu, ole ainoastaan pieni lohko osana laajempaa parannustaidon kokonaisuutta. Näin kohtasin otsikossa ilmenevän kaksinaisuuden. Yhtäällä on

filosofia, kaikkien tieteiden äiti.³ Ilmaus 'filosofinen' sai minut itse asiassa tiedostamaan sen omalaatuisen eristäytymisen, johon yksinäisydentarve johdattaa pohdiskelijan. Meillä on Heidelbergissa Filosofintie, jonka monet ihmiset vakavissaan kuvittelevat saaneen nimensä meidän oppiainemme kunniaksi. Tosiasiallisesti tällä tiellä on nimi, jonka on määrä luonnehtia niitä merkittäviä ihmisiä, jotka pitävät yksin kävelemisestä. Tämä on nimen varsinainen alkuperä. Kaikki muu olisikin aivan liian suuri kunnianosoitus meille filosoifeille. Yksikseen käveleminen ja mietiskely kutsuu jokaista filosofoimaan vasta uudella ajalla Rousseusta lähtien⁴. Luonto on yksinäisyyden sielunvoima. Ja toisaalla on sitten käytännöllinen lääketiede, lääketieteellinen praxis, odotushuone, valkoinen takki, kaikkien läsnäolevien potilaiden huolestuneisuus. Ei ole helppoa rakentaa siltaa rannalta toiselle, vaikka niin monia siltoja johtaakin Neckarin yli. On selvää, että filosofia tietää olevansa kaukana käytännöstä.

Minkälaiset ylipäätään ovat nämä teorian ja käytännön kaksoiskasvat? Niissä on tunnistettavissa oitis eräs vanhimista ihmistapoihin liittyvistä ongelmista. Teoria tarkoittaa tarkastelemista, pelkkää katselemista eli sitä, etteivät hyöty ja pyyde johdata mihinkään toivemaailmaan, vaan tietämistä, mikä on tai mikä ilmenee. Teorian rinnalla on olemassa käytännön maailma, jossa jokainen virheliike kostautuu sekä oppimisen ja itsekorjaamisen alituinen prosessi toteutuu onnistumisten tai epäonnistumisten myötä⁵. Kuinka teoria ja käytäntö liittyvät yhteen? Mistä johtuu, että me lähestymme käytännössä meille polttavan

Kuvitus: Janne Marrola

tärkeitä asioita, kuten sairautta ja kuolemaa, vain etäisyyden päästä katselemalla? Kuinka tässä tilanteessa voikaan syntyä hedelmällistä suhdetta teorian ja käytännön välille? Ajatelen, että on oikein tehdä selväksi itselleen, kuinka vaikea tämä tilanne meille jokaiselle on, erityisesti sen jälkeen kun modernin tieteen on täytynyt luopua aiemmasta elämän kanssakäymisen ja lääkintätaidon välisestä ykseydestä. Aiemmin oli poppamiehiä tai viisaita kylännaisia. Sitten koitti lähestulkoon isällisten perhelääkäreiden aika. Pienemmissä yhteisöissä vallitsi siis vielä yksilökohtainen käytäntö, jossa huolestunutta potilasta ei ohjailtu valkoisissa takeissa ja vaivalloisissa odotushuoneissa. Me elämme massayhteiskunnan ja instituutioiden aikakautta. Tiede on yksi tällainen kaikkialla läsnäoleva instituutio. Emme saa pettää itseämme: paluuta entiseen ei ole. Meidän on opittava silloittamaan kiulu yleisyydet tuntevan teoreetikon ja huolestuneen potilaan aina ainutlaatuisen tilanteeseen puuttuvan praktikon välillä.

Minun tarvitsee vain muistuttaa siitä, mitä kielellemme jo sanoo kytkiessään tieteen ja taidon erittäin läheisesti, niin että tiede ja lääkärintaito kietoutuvat omalaatuisesti yhteen. Taito näyttää taitavuuden mielessä asettuvan niiden puolelle, jotka tietävät, kuinka valmistaa jotakin eli osaavat tehdä jotakin. Kuitenkin me kaikki tiedämme, että lääkärin tehtävänä on 'hoitaa', parhaassa tapauksessa parantaa potilaita⁶. Tämä ei ole modernin tieteen tapa toimia. Moderni tiede on oppinut tekemään konstruktivistiset luonnoksensa perustuen kokemukseen, kokeisiin ja yhtäpitävyyteen kvan-

titatiivisten laskelmiensa kanssa. Käytännön lääkärin työn myötä olemme kuitenkin maailmassa, joka vaatii opitun toisenlaista soveltamista. Lääkärin täytyy lähes laskemattomissa olevalla tavalla löytää oikea ratkaisu yksittäistapaukseen sen jälkeen kun tiede on antanut hänelle käyttöön yleiset lainalaisuudet, mekanismit ja säännöt. Ilmiselvästi olemme tässä uuden tehtävän edessä. Kuinka me voimme siitä ylipäättään selviytyä?

Saanan kehitellä asiaa jälleen yhden sanan avulla. Kielessä se ilmaistaan yleisenä suhteena lain ja tapauksen välillä. Jokin on *tapaus* jostakin lainalaisuudesta. Mutta onko näin myös potilaan "tapauksessa"? Kärsivälle potilaalle hänen 'tapauksensa' näyttyy aivan eri perustalta. Hänen "tapauksensa" on ensisijaisesti puutetta, pois-pudonneena-olemista elämänpiristä, jossa hän eli toimivana ja työtekevänä ihmisenä. Myös lääkärille potilaan "tapaus" on aivan jotakin muuta kuin, mitä tieteelle on jonkin lain tapaus. Sanassa on siis oikeastaan molemmat: yhtäällä säännön erikoistapaus ja toisaalla sairaustapaus, joka ilmentää aivan erilaisia elämäntodellisuuden ongelmia ja muodostaa potilaan poikkeuksellisen tilanteen.

Kysyn itseltäni: miksi meidän täytyikään astua ulos elämäkokemuksemme esitieteellisestä vaiheesta, joka monissa kulttuureissa ilman modernia tiedettä pitkään tavallaan hoivasi ja ohjasi sairaudessa ja kuoleman varalta. Millainen on meidän tilanteemme, miksi siitä on tullut sellainen kuin se on ja millaisia mahdollisuuksia se meille tarjoaa? Kuinka

moderni tiede voi selviytyä tästä ongelmasta ja asettaa nämä tehtävät lääkärille nyky-yhteiskunnassa.

Meillä ei ole ainoastaan tietämystä sairauksista, sillä sairautta ei ole ilman terveyttä. Molemmat kuuluvat siihen, mitä lääkärin tulee tietää tai mitä hän modernin tieteen keinoin yrittää hankkia tietoonsa. Me olemme tässä kysymyksen edessä, johon ei vielä ole vastattu. Mitä on terveys? Tiedetään suunnilleen, mitä sairaudet ovat. Niitä luonnehtii niin sanotusti 'puuttumisen' aikaan saama vastahankaisuus. Ne ilmenevät *kohteena* eli jonakin mikä tekee vastarintaa, joka on murrettava⁷. Sitä voi tutkia tarkasti ja sen sairausarvoa voi arvioida niillä tavoilla, jotka objektiivoina tiede modernin luonnontieteen kehittyessä antanut käyttöömme. Mutta terveys on jotakin, mikä omintakeisella tavalla on kaiken tämän ulottumattomissa. Terveys ei sellaisenaan näyttäytyä tutkimuksessa, vaan on juuri sen kautta, että se vetäytyy. Emme siis tiedosta terveyttä jatkuvasti, eikä se seuraa meitä pelättyinä kuten sairaus. Se ei kutsu meitä jatkuvaan itsemme hoitamiseen. Se kuuluu itsensä unohtamisen ihmeeseen.

Mitä puolestaan etsii teoria, puhdas katseleminen, ja mitä se löytää? Tällöin puhutaan sielun ja ruumiin ongelmasta. Mitä ruumis on, luullaan tiedettävän. Mitä sielu on, sitä ei tiedä kukaan. Mitä ruumis ja sielu yhdessä ovat, ehkä yhtä dynamismia? Ruumis on joka tapauksessa elämää; sielu on elävöittävä ja siten ne molemmat ovat pohjimmiltaan jo niin kietoutuneina toisiinsa, että jokainen yritys objektiivoida toinen ilman toista johtaa jossakin vaiheessa naurettavuuteen. Tämä osoittaa vain sen, kuinka suuri välimatka on sen välillä mihin objektiivoina tiede pystyy, ja sen, mikä tehtävämme tässä on.

Mieleeni muistuiivat Hegelin sanat: "Hengen haavat parantuvat jättämättä arpia". Tätä kiinnostavaa lausetta täytyy laajentaa. Eikö ole luonnon ihme, että se osaa myös parantaa jättämättä arpia. Tervehtyminen on siten kuin palaamista takaisin toipunutta kannatteleville elämänteille. Tässä mielessä lääkäri on ainoastaan joku, joka on myötävaikuttanut siihen, mitä luonto itse toteuttaa. Kreikkalaisen lääkärin Alkimaionin⁸ eräs mietelause kuuluu: "Ihmisten täytyy kuolla sen vuoksi, että he eivät ole oppineet eivätkä pysty liittämään loppua jälleen alkuun." Lohduton lause, eikö totta? Sen mukaan meiltä ei puutu pelkästään jotakin vaan kaikki. Onhan elollinen luonto sentään kaikkia haavoittumisia ja sairastumisia vastaan kamppailen oppinut palaamaan sairauden lopusta jälleen alkuun. Alkimaion jatkaakin vielä: "Jopa kuolema on pelkkää sulautumista luonnon kiertokulkuun". Alkimaionilla on ilmeisesti mielessään luonnon itseuusiutuminen oivallisena esikuvana, kun hän määrittelee yksilön, katoavaisen kohtalon juuri siten, että se ei kykene tähän paluun kiertokulkuun. Mikä viisautta tässä sulautumisessa, jota ei kutsuta kuolemiseksi!

Mitä moderni tiede tekee lähemmin tarkasteltuna? Meidän on kiittäminen Galileita ja 1600-luvun valtavaa murrosta siitä, että me harjoitamme tiedettä aivan uudessa mielessä. Moderni tiede kunnostautuu sillä, että se osaa matemaattista luonnosta apunaan käyttäen asettaa havainto kohteet yleiseen lainmukaisuuteen. Se on kehittänyt ihmeellisen ja hämmästyttävän kyvyn artikuloida ja hallita tekijöitä, jotka saavat aikaan vaikutuksen elämän kokemuskentässä siten, että jopa uusien tekijöiden käyt-

töönotto terveystekijöinä voi onnistua. Yksi ratkaisevista modernin tieteen saavutuksista on epäilemättä ollut sellaisen konstruktiviseen luonnokseen kykeneminen, että sen pääpiirteissä voidaan yleinen käsittää konkretiassaan. Kirkkaasti nähdään, ettei tästä huolimatta tieteeltä kaikki onnistu. On selvää, että me tarvitsemme myös jotakin luonnon ja hengen itseparantamiskyvystä. Henki – älköön ajatelko siinä mitään liian suurta – on myös ruumista ja elollinen. Ne molemmat ovat elollisuutemme henkisyttä, jota me kaikki oikeastaan olemme, kärsivä ja myös häntä auttava lääkäri. Aivan ilmeisesti on opittava siirtämään taito, jonka avulla me kykenemme objektiivoidaan tieteen, toiseen ulottuvuuteen, jossa elollisuus säilyy ja uusiutuu.

Jokainen hyväksyy tämän heti trivialeettina. Tämä on ilmiselvästi tehtävämme, mutta kuinka se täytetään? Asiaa voidaan selvittää: objektiivointi tarkoittaa modernissa tieteessä 'mittaamista'. Itse asiassa kokeilla ja kvantitatiivisten menetelmien avulla mitataan elämän ilmiöitä ja toimintoja. Kaikkea mitataan. Olemme jopa kyllin rohkeita – mahdollisesti yksi normitetun lääketieteemme virhelähteitä – määrittämään niin kutsutut vakioarvot, emmekä niinkään katsomaan sairautta silmästä tai kuuntelemaan korvasta kuin lukemaan sen mitta-arvonipusta, jonka meidän mitalaitteemme tuottavat. Molemmat ovat ehkä tarpeellisia, mutta niiden yhdistäminen on vaikeaa.

Jos me nyt arvioimme asiaa, on meidän kysyttävä itseltämme, mitä sitten tarkoittaa tässä mitta? Arvostan Platonin ajatuksia, joiden tutkimista voin suositella jokaiselle, joka haluaa ymmärtää mitä modernista tieteestä näyttää puuttuvan. Eräissä Platonin poliitikkoja käsittelevässä dialogissa on tärkeä kysymys, kuka on todellinen valtiomies erotuksena pelkästä yhteiskunnan virkamiehestä. Platon erottaa kaksi erilaista mitta. Ensimmäinen mitan, joka otetaan, kun otetaan mitta ja tuodaan se objektiin ulkoapäin, ja sitten mitan, joka on asiassa itsessään. Kreikkalaiset termit kuuluvat *metron* ensimmäisestä mitasta ja *metrion* jälkimmäisestä mitasta: mitattu tai sopivaksi mitattu. Mutta mitä tarkoittaa mitta jälkimmäisessä merkityksessä. Ilmeisesti elollisena olevan kokonaisuuden sisäistä mitattavuutta. Näin me tunnemme todellisuudessa terveyden – ja niin myös kreikkalaiset sen näkivät – sopusuhtaisuutena, mitan sopivuutena. Kun taas sairauden tapauksessa yhteispeli, hyvinvoinnin ja maailmalle poisannettuuden harmonia koetaan häirityksi. Jos me arvioimme asioita näin, on *metrion* perimmältään puhtaan mittaamisen tienä vain hyvin rajallisesti tavoitettavissa. Siihen kuuluu, kuten jo sanoin, ensimmäiseksi potilaaseen katsominen ja potilaan kuunteleminen. Mehän tiedämme, kuinka vaikeaa se on moderneissa suurissa sairaaloissa.

Yritän ottaa vielä askeleen eteenpäin. Selvästikin kohtaamme tavan takaa kahdenlaisen mitan, yhtäältä mitan tieteellisessä käytössä ja toisaalta mitan maailmassa-olemisemme kokonaisuudessa. Me olemme tottuneet kuvaamaan modernilla terminologialla ne kokonaisuudet, joiden vaikutusalueet eivät liikuta ainoastaan biologista organismiamme, vaan yhtä lailla myös lukemattomia sosiaalisen, inhimillisen elämämme instituutioita ja laitoksia. Mitä tarkastelutamme seuraa? Yksinkertaistaen sanoisin, että yhtäällä ovat katseleminen ja toteaminen mittaavan menetelmän avulla, lähes laskeva tietämisen tapa, kuinka sairauteen

voi vaikuttaa. Toisaalla on *hoitaminen*⁹, paljon puhuva ja moni merkityksellinen sana. Hoitavassa ”käsittelemisessä” kuullaan vielä kirjaimellisesti käsi, tottunut, harjaantunut käsi, joka tunnustellen saa tietoa kudoksesta. Siinä ylittyy selvästi modernien tekniikoiden edistyneisyys. Tällöin ei ole ainoastaan kättä, vaan myös tarkka korva, joka kuulee oikean sanan ja lääkärin huomioiva silmä, joka rauhoittavalla katseella yrittää peittää itsensä. Niin moni asia tulee potilaalle olennaiseksi hoidossa.

Tässä esittämäni tuumailut ovat sivullisen, onneksi harvoin ja aina hyvin hoidetun potilaan vaikutelmia. Minä ajattelen kuitenkin ennen kaikkea myös vanhuksia ja kroonisesti sairaita. Heidän sairaana olemisellaan on tänä päivänä lääketieteelle aivan erityisen tärkeä merkitys ja se osoittaa erityisen kipeästi teknisen osaamisen rajat. Juuri kroonisesti sairaiden hoidossa ja lopulta kuolevien saattohoidossa meitä muistutetaan yhä uudelleen, että potilas on aina persoona eikä mikään ’tapaus’. Me tunnemme ne rutinoituneet sanamuodot, joilla lääkäri tavallisesti vapauttaa itsensä vastuusta sairaasta. Mutta jos lääkäri onnistuu johdattamaan potilaan takaisin tämän elämismaailmaan, hän tietää antaneensa kestävää eikä vain hetkellistä apua. Tässä hänen ei tule pelkästään toimia, hänen täytyy hoitaa.

Nyt teen johtopäätöksen meidän kaikkien puolesta. Minun silmissäni krooninen terveys jää erikoistapaukseksi, jonka kanssa me kaikki ihmisinä olemme vastatusten. Kaikkien meidän on hoidettava itseämme. Minun silmissäni modernin sivilisaatiomme traaginen kohtalo on, että tieteellisen ja teknisen osaamisen kehittyminen on halvaannuttanut kykymme hoitaa itseämme. Meidän täytyy myöntää se tämänpäiväisessä muuttuvassa maailmassa. Tiedän hyvin, mikä merkitys modernilla lääketieteellä on. Siinä ei aina pelkästään paranneta, vaan usein pidetään yllä työkykyä. Nämä ovat meidän teollistuneen olemassaolomme välttämättömyyksiä, jotka meidän kaikkien täytyy hyväksyä.

Modernin lääketieteen ylittää kuitenkin hoitaminen johon me turvaudumme, tämä kuunteleminen, tämä itsensä kuunteleminen ja täytyminen maailman runsauden ykseydellä häiritsemättömässä, ei vaivojen häiritsemänä hetkenä. On hetkiä, jolloin jokainen on itselleen lähin. Myös nämä ovat hoitamisen muotoja, ja minä olen yhä vakuuttuneempi siitä, että meidän on parantamisen merkityksen tähden tehtävä kaikkemme lisätäksemme teollisuusyhteiskunnassamme ennalta ehkäisevän hoidon arvoa. Se tulee olemaan meille ajan mittaa ratkaisevaa, kun meidän on selviydyttävä teknistyneessä maailmassa muuttuvien elinolojen kanssa ja me opimme elvyttämään kyvyt, joiden avulla tasapaino, sopusuhtaisuus, minulle sopiva, jokaiselle yksittäiselle ihmiselle sopiva turvataan ja löydetään uudelleen.

Tiede ja sen tekninen soveltaminen ovat johtaneet laajamittaiseen herruuteen sekä rajatilanteisiin, jotka kääntyvät lopulta loukkauksiksi luontoa kohtaan. Tällaisen tietämisen ja osaamisen rinnalla, jonka myötä meidät kohtaa maailma hallittavana kohteena ja vastavoimana – objekti on vastustusta, jonka murtaminen ja hallitseminen tietämisen kautta on tehtävämme -, maailma tarjoaa meille vielä yhden puolen, jota me kutsumme tämän vuosisadan filosofissa Husserlin esittelemällä ilmaisulla ’elämismaailma’. Kun nuoruudessani tulin mukaan filosofiaan, edusti tieteellinen tosiasia sen viimeistä sanaa ja muodosti perustan niin sa-

notulle tietoteorialle. Asiat muuttuvat, ja niinpä me ajattelempa nykyisin paremmin tietoisina metodisen tieteen asettavan osaamisellaan omat rajansa. Se pyrkii kylläkin yhä uudelleen ylittämään nämä rajat, vaikka mitään hämää rajanvetoa ei siinä voi olla.

Minusta näyttää kuitenkin siltä, että on muita rajoja, joita täytyy ottaa huomioon. Siten voidaan hyvinkin väittää, että ei voida todella hoitaa yhtään persoona, joka näkee itsensä vain ’tapauksena’. Ja että lääkäri ei voi auttaa ihmistä, jolla on vaikea tai helpompi vaiva, joka hänen täytyy hyväksyä, käyttämällä ainoastaan ammattinsa rutiiniammattitaitoa. Kummastakin näkökulmasta olemme osallisia meitä kantavasta elämismaailmasta. Ja tehtävä, joka meille kaikille ihmisinä on asetettu, tarkoittaa tiemme löytämistä tässä elämismaailmassa ja todellisten rajoitustemme hyväksymistä. Tämä tie pitää sisällään lääkärin kaksinaisen velvollisuuden, pitkälle erikoistuneen taidon yhdistämisen kumppanuuteen elämismaailmassa.

Suomentanut Jussi Naukkarinen

Kaikki viitteissä olevat suomentajan huomautukset ovat hakasuluissa, muut viitteet ovat Gadamerin omia huomautuksia.

Viitteet

1. Tuntemme Agathonin teatteritaidetta vain vähän, koska se ei ollut sanataidetta, toisin kuin meille tutuilla kreikkalaisilla draamakirjailijoilla. Se oli enemmänkin teatteritaidetta musiikillisessa muodossa, jota ei voida samalla tavalla välittää kuin sanataidetta.
2. [Platon, *Pidot* 175d. Katkelma on luultavasti Gadamerin oma käännös kreikkankielestä.]
3. Filosofia ei ole tosin ollut sitä enää pitkään aikaan, mutta se tulee elämään edelleen inhimillisinä ilmiönä keskuudessamme niin kauan, kun ajattelevia olentoja on olemassa maapallolla. Filosofian kuolemasta voidaan toki toistuvasti levittää huhua, mutta tähän ei vahingoita sitä vähääkään.
4. [Gadamer viittaa tällä ilmeisesti Jean-Jacques Rousseau’n vuonna 1706 ilmestyneeseen teokseen *Les rêves du promineur solitaire*.]
5. [Gadamer tarkastelee lähemmin teorian ja käytännön välistä suhdetta artikkelissaan *Theorie, Technik, Praxis*. *Gesammelte Werke*, Bd.4. 1972. s. 243-266. Suomenkielinen käännös *Teoria, tekniikka, käytäntö*. Teoksessa *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofissa*. Vastaspaino. 2002. s. 173-203. Valikoitunut ja kääntänyt Ismo Nikander.]
6. [Verbi *wiederherstellen* on hyvin moni merkityksinen sana, joka tarkoittaa muun muassa uudelleen tuottamista, korjaamista entiselleen tai parantamista. Tässä yhteydessä on syytä korostaa uudelleen tuottamisen merkitystä parantamisessa, joka tulee tekstissä myöhemmin uudelleen esille.]
7. [Gadamer käyttää termejä *Gegenstand* (kohde) ja *Widerstand* (vastarinta), jotka pitävät sisällään ajatuksen vastarintaisuudesta tai vastustuksesta. Samaan yhteyteen kuuluu myös edellisessä virkkeessä käytetty *Aufständigkeit*, jonka olen suomentanut vastahankaisuudeksi.]
8. [Alkimaion oli Krotonissa n. 500 eaa. vaikuttanut lääkäri, joka tietävästi ensimmäisenä teki ruumiinavauksia.]
9. [Tekstin keskeiseksi termiksi nousee *Behandlung*, joka tarkoittaa käsittelemisestä, kohtelua tai hoitamista. Termi tuo hyvin esiin käytännön lääkärintyön luonteen, jossa tärkeänä osana on potilaan tunnistaminen ja kosketteleminen eli palpoinen sekä keskusteleminen. Suomenkielen termi *hoitaminen* on ehkä tässä yhteydessä paras käännös, joskin sekin hiukan ongelmallinen. Tämä käännösvalinta ei tuo selkeästi esiin Gadamerin painottamaa käsin koskettelemisen merkitystä kuten alkuperäinen termi.]